

RAPPORT

van het project

Graffiti en Street art, nieuwe vormen van cultureel erfgoed!

Anna Stolyarova (*oprichter Street Art Museum Amsterdam,
en initiatiefnemer van het project*)

Nynke Kuipers (*erfgoedsspecialist en opsteller waarderingskader*)

Lorna Cruickshanks (*moderator rondetafelgesprekken*
*in partnership with **Writer's Block Murals***)

INHOUD

Inleiding	3
Achtergrond	4
Context & motivatie	5
Nationale speeltuin	7
Faro en bewegingen in het erfgoedveld	
Street Art als nieuwe vorm van erfgoed?	10
Graffiti en Street Art: historische terugblik	12
Street Art: wanneer wordt tijdelijk tijdloos?	15
Graffiti, Street Art en Erfgoed?	16
Street Art als begrip: terminologie als basis	18
Waardering als tool	23
Rondetafelgesprekken in Leeuwarden, Amsterdam en Lelystad	25
Uitkomsten en conclusies	31
Uitkomsten van de rondetafelgesprekken	32
Conclusies	35
Tot slot	40
Conclusie	41
Aanbevelingen: voortbouwen op het momentum	42
Bekijk de Making Of – film	43
Bronnen en verwijzingen	44
Bijlage 1: voorlopige termijnlijst Street Art	45
Bijlage 2: Waarderingsformulier	50
Bijlage 3: Feedback waarderingsformulier.	51

INLEIDING

Street art, voortgekomen uit Graffiti, heeft met name het afgelopen decennium wereldwijd en tevens in Nederland een enorme vlucht genomen. Het is uitgebreid van underground naar mainstream. De groeiende aandacht voor street art leidt tot dilemma's en vragen over het mogelijk behoud van werken en de daarbij horende waardering van street art-werken.

Het project Graffiti en Street art: nieuwe vormen van cultureel erfgoed! stelde zich ten doel een voorstel te doen voor de waardering van street art als een nieuwe en onverwachte vorm van cultureel erfgoed. Daarmee kunnen gemeenten, woningcorporaties, opdrachtgevers, bewoners en kunstenaars geholpen worden in hun wensen, ambities en vragen rondom street art.

Dit is een project van Street Art Museum Amsterdam (SAMA) en Writers Block. SAMA beheert een grote outdoor collectie in Amsterdam Nieuw-West en zet street art in als instrument voor dialoog, sociale ontwikkeling, betrokkenheid en eigenaarschap van bewoners bij hun buurt. Writer's Block Murals is een curator en producent van grote street art werken in meerdere provincies.

In 2024 zijn SAMA en Writers Block op zoek gegaan naar of en hoe we street art - vaak van tijdelijke aard - als erfgoed kunnen beschouwen, waarderen en bewaren. Een belangrijk doel was om ervoor te zorgen dat nieuwe kaders en procedures rond street art geworteld zijn in de perspectieven en behoeften van de partijen die deze kunstvorm elke dag vormgeven en waarderen. Om hulpmiddelen te ontwikkelen niet alleen voor maar ook door ons allemaal - van kunstenaars tot opdrachtgevers, van financiers tot erfgoedprofessionals - dat ons niet alleen helpt de culturele en sociale waarde van straatkunst te beoordelen, maar ook degenen die het maken en ervaren centraal stelt in deze gesprekken.

Tot nu toe zijn we begonnen met het leggen van de basis: het raadplegen van kunstenaars, erfgoedexperts en gemeenschappen. Daarmee hebben we inzichten verzameld die onze gezamenlijke aanpak vormgeven. We hebben geluisterd en geleerd, we hebben een start gemaakt met het definiëren van hoe de toekomst van straatkunst eruit zou kunnen zien en hoe we de rol ervan in onze openbare ruimtes kunnen en moeten vieren, behouden en versterken. Maar dit is nog maar het begin.

Dit rapport vat de activiteiten en resultaten ervan samen en legt conclusies en volgende stappen voor.

2024-2025

**Street art:
wanneer wordt
tijdelijk tijdloos?**

**Street a
wanne
tijdelijk**

ACHTERGROND

Context & Motivatie

"De wereld is één levend wezen en we moeten alle stukken in het leven als één behandelen."

- Pipsqueakwashere!

Street Art bevindt zich op een unieke kruising van cultuur, identiteit en place-making. De beslissingen over het behoud, de interpretatie en de opdrachtverlening ervan zijn daarmee belangrijk: Wie bepaalt welke werken blijven bestaan? Welke stemmen beïnvloeden die keuzes? En hoe kunnen we lagen van betekenis en waarde toevoegen die eerlijk, inclusief en werkelijk representatief zijn voor de visie van de gemeenschap zelf?

Waarom dit project en waarom nu?

Street Art heeft de afgelopen decennia een enorme transformatie ondergaan: van een ondergrondse en rebelse kunstvorm naar een geaccepteerd en zelfs gewild onderdeel van het culturele landschap. Wat ooit begon als een tijdelijke en soms illegale vorm van zelfexpressie, wordt nu erkend als een belangrijke culturele en economische factor binnen steden.

Deze verschuiving roept fundamentele vragen op over de rol van Street Art Musea (zoals SAMA) en de manier waarop deze kunstvorm wordt gewaardeerd, behouden en gepresenteerd. Steden beginnen actief collecties op te bouwen, budgetten voor kunst in de openbare ruimte groeien, en kunstenaars worden steeds zelfstandiger in het aanvragen van subsidies en vergunningen zonder de tussenkomst van producenten. Tegelijkertijd worden buurtbudgetten steeds vaker ingezet om straten, gebouwen en publieke structuren te verfraaien met street art, waarbij bewoners directe invloed krijgen op de vormgeving van hun leefomgeving.

Bovendien nemen beleidsmakers en onderzoekers een steeds actievere rol in het documenteren en waarderen van street art. Er worden beslissingen genomen over welke werken behouden blijven en welke verdwijnen, terwijl nieuwe methodes worden ontwikkeld om de artistieke, historische en economische waarde van individuele werken te bepalen.

Dit project richt zich op het verkennen van deze vraagstukken en het versterken van de positie van Street Art binnen de culturele sector, door middel van de volgende doelen:

- **Samenwerkende visie:** Stem gezamenlijke doelen af voor de erkenning en eerlijke acceptatie van Street Art.
- **Status van de industrie:** Vestig en formaliseer de positie van Street Art binnen het culturele landschap van Nederland.
- **Overbruggen van tradities:** Verbind traditionele museale praktijken met de dynamische, vergankelijke aard van hedendaagse Street Art.
- **Innovatieve evaluatie:** Test participatieve benaderingen voor het waarderen van Street Art als immaterieel cultureel erfgoed.

Naarmate Street Art steeds meer mainstream acceptatie krijgt, zal de rol van Street Art Musea zich ontwikkelen om discussies aan te gaan over commercialisering, opportunisme, uitbuiting, authenticiteit en de ethiek van het verwijderen van kunst uit zijn oorspronkelijke publieke context.

Dit project speelt in op deze veranderingen en biedt een platform om samen met kunstenaars, beleidsmakers, onderzoekers en buurtbewoners te werken aan een toekomst waarin Street Art zowel gewaardeerd als beschermd wordt.

Nationale speeltuin

Tegenwoordig is Street Art overal. Elk dorp heeft een collectie. De geboorteplaats van SAMA-directeur Anna Stolyarova, Lutsk (Oekraïne), pronkt met een reeks muurschilderingen. Zelfs het stille stadje Stornara (Italië), zonder treinstation of fatsoenlijke wegen, is erin geslaagd 140 muurschilderingen te verzamelen.

Het is een bewijs van de wereldwijde reikwijdte van Street Art. Steden zoals Bogotá investeren inmiddels miljoenen dollars in Street Art-programma's, terwijl festivals als Pow! Wow! en Stavanger's NuArt niet alleen hun eigen wijken transformeren, maar ook elders in de wereld festivals en producties cureren. Europese subsidies omvatten steeds vaker Street Art als onderdeel van hun communicatiestrategieën, en zelfs op internationale conferenties wordt er nu op zijn minst één spreker uit de Street Art-gemeenschap uitgenodigd om deel te nemen aan paneldiscussies.

Van Berlijn tot Miami, van Kaapstad tot Rio de Janeiro, leven thema's als het vastleggen van de legacy van de kunststroming, nadruk op participatie en opdracht geven aan lokale kunstenaars. Het gebruik van kunst als een instrument voor sociale verandering verbindt al deze plaatsen.

Tegelijkertijd groeit de kritische reflectie op deze kunstvorm. Publicaties met een kritische blik op de opkomst van muralism verschijnen steeds vaker, waarbij vragen worden gesteld over de spanningen tussen artistieke vrijheid, stedelijke verfraaiing en de commercialisering van een ooit rebelse kunstvorm.

Maar met deze brede adoptie komt onvermijdelijk de vraag:

- wat gebeurt er daarna?
- Wat gebeurt er wanneer de muren worden gesloopt, de kunstwerken worden overgeschilderd, of wanneer de tijd deze levendige verhalen uitwist?
- Wat zal er in de geschiedenisboeken staan, en wie is verantwoordelijk voor het vastleggen ervan?
- Hoe behouden we de nalatenschap van een kunstvorm die nooit bedoeld was om blijvend te zijn?

*“De Berenkuil, het grootste openluchtmuseum van Nederland,
is het epicentrum van Street Art.”*

- Street Art in Eindhoven

Street Art in Nederland

Almere – DOCKS Graffiti & Mural Event

Amersfoort – Spoffin Festival

Amsterdam - Amsterdam Street Art, Street Art Museum Amsterdam, Dutch
Graffiti Library, Straat

Arnhem - The World Street Painting Festival

Assen – Street Art Festival

Breda – Blind Walls

Delft - Street Art Route

Den Bosch – Kings of Colours

Den Haag – The Hague Street Art

Den Helder - Street Art Route

Deventer - Street Art Streets

Dordrecht - Street Art Route

Eindhoven – Step in the Arena, Walls with Paint

Enschede – Street Art Festival

Heerlen – Street Art Route

Leeuwarden – Writer’s Block Murals

Lelystad – Kunst op Straat

Museum Walls – Street Art Today

Rotterdam – All Caps, Rewriters010

Tilburg - Street Art Route

Twente - Street Art Routes

Utrecht - Street Art Route

Zandvoort - Zandvoort Street Art

Faro en bewegingen in het erfgoedveld

Wat is de waarde van erfgoed voor de samenleving?

In het erfgoedveld is er een beweging gaande die meer nadruk legt op wat mensen zelf belangrijk en betekenisvol vinden en willen doorgeven aan toekomstige generaties. Dit project Street Art en Graffiti, nieuwe vormen van erfgoed! is gefinancierd door het Programma Faro van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Het programma stimuleert verdere ontwikkelingen in de praktijk rond de principes van het Verdrag van Faro dat in 2024 in Nederland is ondertekend. Het Verdrag stelt de vraag centraal: 'Wat is de waarde van erfgoed voor de samenleving?'

In Nederland zijn drie principes in samenwerking met meerdere partijen in het veld geïdentificeerd: participatie in de volle breedte, openstaan voor andere erfgoed opvattingen en erfgoed beter verbinden met andere domeinen en opgaven in de samenleving.

In dit initiatief hebben we gekeken naar vragen zoals: wie bepaald wat erfgoed is, wordt street art door experts en niet experts gezien of erkend als erfgoed? Hoe zouden we werken kunnen beoordelen?

Street art staat centraal in de samenleving en geniet populariteit in alle lagen van de maatschappij. Het is geïntegreerd in het dagelijks leven. Street art brengt kunst dicht bij mensen, ongeacht hun achtergrond.

Dit initiatief stimuleerde participatie en betrokkenheid bij het beoordelen en beslissen over deze kunstvorm als erfgoed of door middel van een erfgoedblik.

Street Art als nieuwe vorm van erfgoed?

“Street art is nothing else but urban poetry that catches someone’s eye. Being a street artist is impossible because the city itself is the artist. Street art is a collective thing, participative and interactive, extremely linked to web 2.0 culture.”

- Christian Guémy C215

Wat als we street art als een nieuwe vorm van erfgoed beschouwen? De term Nieuw Erfgoed is (nog) geen gangbare notie binnen het mainstream erfgoeddiskours, maar wint aan terrein binnen specifieke vakgebieden en netwerken, met name in Nederland. SAMA wil door dit project meer aandacht genereren voor dit begrip en voor de verschuiving in de benadering van erfgoed als levend, dynamisch en gemeenschapsgedreven.

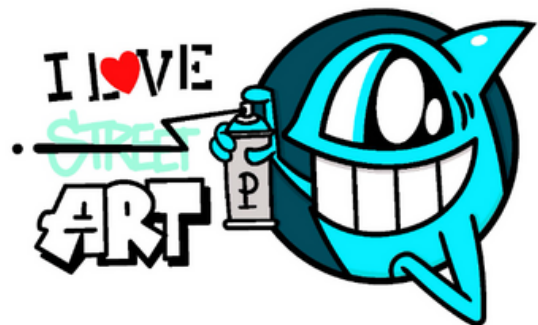
Nieuw Erfgoed daagt het idee uit dat erfgoed alleen gaat over het behoud van het verleden; het gaat erom te erkennen dat erfgoed ook een levend, dynamisch onderdeel van het hedendaagse leven kan zijn. Het nodigt ons uit om cultuur te zien als iets dat voortdurend wordt gecreëerd en om de voortdurende verhalen te vieren die onze collectieve identiteit vormgeven.

Nieuw Erfgoed herinterpreteert en verbreedt de traditionele opvatting van erfgoed door ruimte te maken voor hedendaagse culturele expressies, gemeenschapsgedreven initiatieven en digitale nalatenschappen. Waar erfgoed vaak wordt gezien als iets statisch, richt Nieuw Erfgoed zich juist op beweging: het groeit, verandert en verbindt zich voortdurend met de samenleving. Erfgoed is niet alleen een overblijfsel uit het verleden, maar ook een actieve en dynamische kracht die de hedendaagse identiteit vormt en richting geeft aan de toekomst. Dit concept nodigt ons uit om cultuur te zien als een voortdurende creatie, waarin zowel oude als nieuwe verhalen onze collectieve identiteit blijven voeden en transformeren.

Nieuw Erfgoed laat zien dat erfgoed niet alleen iets is om te bewaren, maar ook iets om actief te beleven en vorm te geven. Het beweegt met ons mee, verandert door onze interacties en blijft zo een essentieel onderdeel van onze gedeelde culturele ruimte.

De belangrijkste pijlers van Nieuw Erfgoed zijn:

- **Hedendaagse culturele uitingen** – Erfgoed beweegt zich mee met de tijd en omvat kunstvormen die zich nog steeds ontwikkelen, zoals street art, digitale media, mode en muziek. Deze uitingen zijn diep geworteld in de identiteit van gemeenschappen en reflecteren de voortdurende wisselwerking tussen traditie en innovatie.
- **Gemeenschapsgericht erfgoed** – Waar traditioneel erfgoed vaak door officiële instanties wordt beheerd, komt Nieuw Erfgoed voort uit de mensen zelf. Verhalen, rituelen en gedeelde ervaringen worden niet alleen bewaard, maar blijven in beweging doordat gemeenschappen ze blijven vormgeven en opnieuw interpreteren.
- **Digitaal erfgoed** – Het digitale domein creëert nieuwe manieren om erfgoed te documenteren en te beleven. Social media, online storytelling en virtuele ruimtes maken erfgoed toegankelijker en interactiever, waardoor het constant in ontwikkeling blijft en zich over fysieke en culturele grenzen heen beweegt.
- **Levend erfgoed** – Nieuw Erfgoed past zich aan veranderende maatschappelijke contexten aan. In steden met diverse migratiegolven of snel veranderende buurten biedt het een platform om dynamische culturele identiteiten zichtbaar en relevant te houden. Erfgoed is geen stilstaand object, maar een voortdurende dialoog tussen verleden, heden en toekomst.
- **Inclusiviteit en diversiteit** – Nieuw Erfgoed streeft naar een breder en representatiever erfgoedlandschap. Het erkent niet alleen dominante geschiedenissen, maar ook ondervertegenwoordigde stemmen en alternatieve narratieven, waardoor erfgoed een inclusieve en veelzijdige beweging wordt.

Graffiti en Street Art: historische terugblik

“Graffiti is a reflection of society, and as society changes, so does Graffiti.”

– Onbekend

Graffiti

In de bloeitijd van de metro-Graffiti van New York City (1971-1985) was het symbolische kapitaal duidelijk. De metrotreinen waren de geliefde en belangrijke plekken van prestatie en concurrentie. De populairste treinen om te schilderen waren die welke reden waar de meest populaire mensen ze zouden zien. Het waren zeer zichtbare ruimtes die boven en onder de grond door de prominente buurt liepen.

De 'beste' werken waren de grote, kleurrijke 'stukken' die de exemplaren van de metrokaarten sierden. In 1989 bestond metro-Graffiti niet meer, wat ook betekende dat de treinen niet langer de verenigde plek van prestatie en kapitaalproductie waren. Schrijvers begonnen uit de metro's te verhuizen naar de straten van de stad.

Straat-Graffiti is altijd aanwezig geweest, maar de frequentie nam dramatisch toe toen de metro niet langer een optie was voor schrijvers. Graffiti-schrijvers vallen langs een continuüm van twee losjes gedefinieerde eindpunten: piecing en bombing vatten deze eindpunten samen.

Piecing wordt gedaan door Graffiti-schrijvers die een reputatie willen opbouwen door Graffiti te verheffen tot een kunstvorm door grote, sierlijke, ingewikkelde en levendige werken te schilderen die tijd- en arbeidsintensief zijn om hun namen te tonen (Ovata & Olton 2015).

Bombing wordt gedaan door Graffiti-schrijvers die hun reputatie willen opbouwen door simpelweg 'up' te zijn (Cooper en Chalfant 1984).

Post-Graffiti

Een term die de hedendaagse evolutie van Graffiti beschrijft, naarmate het zich vermengt met Street Art, beeldende kunst en abstractie. Het verwijst ook naar kunstenaars die oorspronkelijk uit een Graffiti-achtergrond komen, maar nu professioneel kunst beoefenen. Deze recente, brede term omvat alle vormen van Street Art.

Bijna een decennium geleden voelde de wereld van Street Art veel dichter bij post-Graffiti dan vandaag de dag. Destijds was een bepaald perspectief, vast overtuigd dat Graffiti en Street Art bestonden op een continuüm—waarbij Graffiti evolueerde naar Street Art door processen zoals legalisatie en bredere acceptatie.

Zo kwamen van 2010 tot 2017 de meeste kunstenaars waarmee SAMA werkte uit een Graffiti-achtergrond. Interessant genoeg hadden velen van hen nooit een trein beschilderd of zich beziggehouden met traditionele style writing, maar hun wortels in de Graffiti-cultuur waren onmiskenbaar.

Tegen 2018 begint de opkomst van een nieuwe golf van kunstenaars. In tegenstelling tot hun voorgangers, hadden zij vaak helemaal geen connectie met Graffiti. Velen kwamen uit formele kunstopleidingen en kozen bewust de straat als hun canvas.

Zo een kunstenaar het eens tijdens een project in 2023: “Ik ben geen Graffitischrijver die op zoek is naar een bank om op te slapen. Ik ben een schilder, een muurschilder, en een straatkunstenaar”. Dit moment vat de verschuiving samen die we hebben doorgemaakt—een verbreding van wat het betekent om deel uit te maken van de Street Art-beweging.

Street Art

“Street art, often called urban art or public art, transforms ordinary urban spaces into exciting canvases for creativity.”

- Street Art Utopia

Street Art is een praktijk van beeldvorming die oorspronkelijk voortkomt uit Graffiti, maar die een meer publiek toegankelijke benadering aanneemt (Schacter 2017). Eerst opkomend in Europa in de jaren 1990 en vaak gericht op beeld boven tekst, sinds het midden van de jaren 2000 is street art steeds meer een handelswaar en gecorporatiseerde praktijk geworden (Schacter 2024).

Street art wordt beschouwd als een van de grootste kunststromingen die een enorme populariteit heeft verworven en nog steeds snel groeit als kunstvorm. Street art verschijnt voornamelijk in stedelijke gebieden en openbare locaties zoals buitenmuren van gebouwen, snelwegviaducten en bruggen, en definieert opmerkelijk genoeg het uitzicht van veel buurten en steden over de hele wereld.

Reflecties op politieke en sociale kwesties staan vaak centraal in street art, die varieert van gespoten tags, via stickers en gebreide vezels die telefoonpalen omwikkelen tot monumentale geschilderde muurschilderingen die hele gebouwen bedekken.

Street Art is tot op zekere hoogte verbonden met en omvat Graffitikunst.

Street Art: wanneer wordt tijdelijk tijdloos?

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Graffiti, Street Art en Erfgoed?

“the intangible barriers that can obstruct just as powerfully as any material edifice.”

- Rafael Schacter, “Monumental Graffiti”

Tijdens ons project hebben we geprobeerd Street Art door een erfgoedbril te bekijken.

Er zijn duidelijke overeenkomsten, maar ook ogenschijnlijk onverenigbare verschillen.

- Beiden hebben collecties, ook Street Art kan steeds meer als een collectie worden beschouwd in een buurt of een plaats.
- Beiden laten een tijdsbeeld zien, in objecten of kunststromingen en geven een blik op maatschappelijke ontwikkelingen.
- Erfgoedregels zijn strikt en rigide, terwijl Street Art juist een hele dynamische beweging is, zowel in uitvoering als concept.
- Musea zijn gericht op het bewaren voor de eeuwigheid, terwijl Street Art (en Graffiti) juist tijdelijk van aard is: het is nooit gemaakt om tot in de eeuwigheid bewaard te worden.
- Museale objecten zijn handzaam en kunnen in een depot bewaard worden, dat lukt uiteraard niet met een muur waar een Street Art werk op geplaatst is.

Het mooie is dat er zeker kansen liggen om van elkaar te leren. Een thema dat voor zowel Street Art als de erfgoedsector actueel is, is digitalisering. Digitaal kunnen werken vastgelegd worden voor de toekomst. Ook kunnen mensen werken bekijken aan de andere kant van de wereld, gewoon vanaf de bank.

Het is wel belangrijk dat de informatie die daarbij wordt vastgelegd recht doet aan Street Art in al haar facetten. Bekeken kan worden hoe er aangesloten kan worden bij de principes en infrastructuur van het Netwerk Digitaal Erfgoed, zoals het Termennetwerk.

Street Art en erfgoed: spanningsveld en samenwerking

Binnen ons project hebben we Street Art vanuit een erfgoedperspectief benaderd, wat zowel opvallende parallellen als schijnbaar onverenigbare tegenstellingen aan het licht bracht. Hoewel Street Art en erfgoed op het eerste gezicht twee verschillende domeinen lijken, delen ze fundamentele kenmerken. Beide kunnen worden beschouwd als verzamelingen. Waar erfgoedcollecties bestaan uit objecten en kunststromingen die een tijdsbeeld schetsen, kunnen de Street Art-werken in een stad of buurt eveneens als een dynamische collectie worden gezien, die een reflectie biedt op maatschappelijke ontwikkelingen.

Toch zijn er essentiële verschillen. Waar erfgoed gebonden is aan strikte en rigide regels om authenticiteit en behoud te waarborgen, kenmerkt Street Art zich juist door haar vluchtige en veranderlijke aard. Musea richten zich op conservering voor de eeuwigheid, terwijl Street Art en Graffiti inherent tijdelijk zijn, ze worden vaak bewust niet gemaakt om permanent te blijven bestaan. Daarnaast zijn museale objecten fysiek verplaatsbaar en kunnen ze veilig worden opgeslagen in depots, iets wat evident onmogelijk is voor een muurschildering die onlosmakelijk verbonden is met de stedelijke context waarin zij is gecreëerd.

Ondanks deze spanningen liggen er ook waardevolle kansen voor kruisbestuiving en samenwerking. Een actueel en gedeeld thema binnen zowel de erfgoedsector als de Street Art-gemeenschap is digitalisering. Digitale vastlegging biedt mogelijkheden om Street Art-werken te documenteren en toegankelijk te maken voor toekomstige generaties, zonder afbreuk te doen aan hun vergankelijke karakter. Bovendien maakt digitalisering het mogelijk om werken wereldwijd te bekijken, ongeacht hun fysieke locatie.

Het is echter van cruciaal belang dat de manier waarop Street Art digitaal wordt gearchiveerd recht doet aan de unieke eigenschappen van deze kunstvorm. Dit vraagt om een zorgvuldig afgewogen benadering die niet alleen de visuele aspecten vastlegt, maar ook de sociale, culturele en politieke context van de werken meeneemt. In dit kader kan worden onderzocht hoe bestaande erfgoedprincipes en infrastructuren, zoals het Netwerk Digitaal Erfgoed en het Termennetwerk, op een betekenisvolle manier kunnen worden ingezet om Street Art op een rechtvaardige en duurzame manier te documenteren.

Zo kan de erfgoedsector leren van de flexibiliteit en dynamiek van Street Art, terwijl Street Art kan profiteren van de expertise en methodieken die in de erfgoedwereld al breed zijn ontwikkeld.

Met de groei van technologie hebben veel instellingen digitale platforms omarmd om Street Art te behouden, rekening houdend met de kwetsbaarheid ervan voor omgevingsfactoren en stedelijke herontwikkeling. Samenwerkingen met platforms zoals Google Arts & Culture en Bloomberg Connects maar ook een community platform als Street Art Cities hebben geleid tot virtuele collecties, waarmee de levensduur van Street Art verder wordt verlengd.

Street Art als begrip: terminologie als basis

“The profusion of cultural plans and public art policies, along with metropolitan initiatives promoting the creative city, provide opportunities to resignify graffiti as productive creative practice. Set in a discursive world of murals, street art and ‘legal graffiti’, some graffiti writers are grasping these opportunities, deploying multiple subjectivities in order to negotiate the moral geographies of the creative city.”

- Cameron McAuliffe

Een gedeelde terminologie speelt een cruciale rol in de positionering en waardering van Street Art binnen bredere erfgoedkaders. Door de gecureerde en legale aard van veel Street Art-producties kan een gestructureerde termenlijst bijdragen aan de archivering, categorisering en contextualisering van deze kunstvorm, waardoor zij in lijn wordt gebracht met andere vormen van erfgoed. Dit draagt niet alleen bij aan de academische en institutionele erkenning van Street Art, maar ook aan de toegankelijkheid ervan voor een breder publiek.

Voor Graffiti ligt deze kwestie echter wezenlijk anders. Stylewriting Graffiti is diep geworteld in een subculturele praktijk en opereert volgens eigen, autonome waarden en normen. De authenticiteit en continuïteit van deze cultuur kunnen het best gewaarborgd worden door de beoefenaars zelf. Documentatie en archivering binnen de scene—bijvoorbeeld via het vastleggen van eigen werk, social media-publicaties, onafhankelijke publicaties, tentoonstellingen, jams en boekenbeurzen—vormen essentiële strategieën voor het behoud van Graffiti als een dynamisch en organisch erfgoed.

Een dergelijke institutionalisering zou niet alleen de onderliggende waarden van Graffiti ondermijnen, maar kan ook praktische en ethische complicaties met zich meebrengen.

Tegenstrijdige Gevolgen van Institutionaliserings

De formele registratie van graffiti binnen erfgoedssystemen kan onbedoelde negatieve effecten hebben. Overheidsinstellingen zoals de politie en gerechtelijke autoriteiten kunnen toegang krijgen tot deze documentatie en deze gebruiken om schrijvers op te sporen of te vervolgen. Tegelijkertijd kunnen academici en onderzoekers deze gegevens gebruiken zonder actieve deelname aan of erkenning van de graffiti-gemeenschap, wat mogelijk leidt tot een machtsongelijkheid.

Dit roept vragen op over eigenaarschap en eerlijkheid: graffitischrijvers investeren jaren in hun praktijk, nemen persoonlijke risico's en dragen actief bij aan de levendigheid van de cultuur. Kennis uit deze scene halen zonder wederkerigheid kan leiden tot uitbuiting en de onbedoelde marginalisering van de beoefenaars ervan.

De bovengenoemde verklaring is echter niet echt van toepassing op legale en in opdracht gemaakte street art werken, die zijn gemaakt als een openbaar evenement en betaald met overheidsfinanciering. De kunstwerken kunnen individueel of in de vorm van een festival worden gemaakt. Vanwege het gebrek aan volledige informatie over dergelijke kunstwerken of hun creatie - verschilt van muur tot muur, project tot project - beginnen veel niet-gerelateerde erfgoedentiteiten hun eigen onderzoeken of proberen ze hun eigen definities vast te stellen.

De erfgoedwaarde van Urban Murals versus Graffiti

In Nederland is de cultuur rondom grote, legale stedelijke muurschilderingen relatief jong vergeleken met de rijke geschiedenis van Stylewriting Graffiti. De vraag of deze muurschilderingen al erfgoedwaarde hebben verworven, blijft een open onderzoeksgebied. Dergelijk onderzoek is een van de belangrijkste missies van Stichting Street Art Museum Amsterdam.

Legale Street Art, met name grote muurschilderingen, opereert in een heel ander domein. Professionals werken vaak samen met publieke en private instellingen en de productie vindt doorgaans plaats binnen een gereguleerd kader. Dit onderscheidt het fundamenteel van Graffiti, dat per definitie een onofficiële, onafhankelijke en soms illegale praktijk blijft.

Hoewel er overlappingen zijn, mogen de twee bewegingen niet met elkaar worden verward. Hun energie, werkwijzen en onderliggende ideologieën verschillen aanzienlijk en vereisen een gedifferentieerde aanpak in onderzoek en beleid, ondanks het feit dat ze mogelijk een spuitbus als gereedschap delen.

Definities en kenmerken van Street Art

Street Art kan worden omschreven als een brede overkoepelende term die verschillende kunstvormen in de openbare ruimte omvat. Enkele veel voorkomende definities zijn:

- Kunst toegepast in de openbare ruimte, waaronder sjablonen, stickers en plakzels, met de nadruk op illustratieve of schilderachtige elementen in plaats van op letters gebaseerde kunst.
- Elke vorm van decoratie of inscriptie die illegaal in de openbare ruimte is geplaatst en die niet past binnen de stijl van metro- of hiphopgraffiti. Dit kan sjabloongraffiti, driedimensionale sculpturen en schilderijen op verschillende materialen omvatten die aan muren zijn bevestigd.
- Kunst die in de openbare ruimte is gemaakt met een sociale of politieke boodschap, vaak met behulp van sjablonen en andere technieken.
- Kunst die in de openbare ruimte is gemaakt met toestemming, gratis of tegen betaling.

Deze definities laten zien hoe Street Art een diverse discipline is, maar ook een die wordt gevormd door institutionele erkenning en regulering. Dit onderstreept het belang van genuanceerde terminologie die de dynamische aard van de kunstvorm behoudt.

“Ik ben geen Graffitischrijver die op zoek is naar een bank om op te slapen. Ik ben een muurschilder en een straatkunstenaar.”

– kunstenaar, 2024

Binnen ons project zijn we voortdurend geconfronteerd met de vraag: wat verstaan we eigenlijk onder Street Art? In de praktijk blijkt dit een complex en veelgelaagd begrip te zijn, dat binnen wetenschappelijke en maatschappelijke discussies op uiteenlopende manieren wordt geïnterpreteerd. De term is verre van eenduidig en wordt gebruikt voor uiteenlopende vormen van kunst in de openbare ruimte – van spontane straatinterventies tot gecureerde muurschilderingen in opdracht van overheden of commerciële partijen.

Er zijn talloze benamingen in omloop die trachten het fenomeen te duiden: van post-Graffiti en guerrillakunst tot neo-Graffiti en independente openbare kunst. Wat deze termen gemeen hebben, is dat ze de veelzijdigheid en veranderlijkheid van de beweging onderstrepen. Waar Graffiti traditioneel wordt geassocieerd met snelle, vaak illegale tags of pieces met spuitbussen en markers, is Street Art een veel breder veld waarin kunstenaars werken met sjablonen, posters, sculpturen en mixed media. Sommigen spreken zelfs van een Post-Street Art-tijdperk, waarin de grenzen opnieuw worden opgerekt en heronderhandeld.

Deze terminologische en conceptuele diversiteit zorgt voor spanningen binnen juridische, culturele en beleidsmatige kaders. De grens tussen Graffiti en Street Art is steeds moeilijker te trekken, mede doordat Street Art zich van een subversieve praktijk steeds vaker ontwikkelt tot een erkende vorm van publieke kunst. Deze legitimatie, vaak mogelijk gemaakt door overheidsfinanciering of vastgoedontwikkelaars, roept vragen op over commercialisering en gentrificatie. Waar de ene buurt wordt opgewaardeerd met kleurrijke muurschilderingen, worden andere stemmen – met name uit gemarginaliseerde gemeenschappen – juist gemarginaliseerd.

Daarnaast speelt de institutionalisering van Street Art een grote rol in het debat. Wanneer geselecteerde werken worden geconserveerd of opgenomen in museale collecties, ontstaat er een spanning tussen behoud en de oorspronkelijke, vaak tijdelijke aard van deze kunstvorm. Critici waarschuwen dat de rebelse wortels van Street Art hierdoor vervagen, en dat het gevaar bestaat dat institutionele voorkeuren bepalen welk verhaal wordt verteld – en welk verhaal wordt vergeten.

Ook kwesties rondom macht en representatie komen steeds nadrukkelijker naar voren. Feministische en postkoloniale perspectieven wijzen op de ondervertegenwoordiging van bepaalde groepen kunstenaars in grote Street Art-festivals of door de overheid gesteunde initiatieven. Wat oorspronkelijk begon als een grassrootsbeweging, lijkt in sommige gevallen te zijn overgenomen door top-down structuren met hun eigen agenda's.

De Dubbele Betekenis van Street Art

Een interessant fenomeen dat we tijdens ons onderzoek tegenkwamen, is de dubbele – en vaak tegenstrijdige – betekenis die aan Street Art wordt toegekend. Aan de ene kant is het een populair instrument geworden voor stadsbranding en toerisme, gepresenteerd als toegankelijke en aantrekkelijke kunstvorm die de stad kleur en karakter geeft. Aan de andere kant wordt de term strategisch ingezet door kunstenaars met een Graffiti-achtergrond om erkenning te krijgen binnen de institutionele kunstwereld. Deze dubbele lading maakt de terminologie rondom Street Art des te complexer.

Om deze verwarring te verminderen, is het van belang om tot een heldere afbakening van begrippen te komen. Een duidelijk onderscheid tussen Graffiti – dat geworteld is in de subcultuur en persoonlijke expressie, vaak illegaal en autonoom – en Street Art – dat doorgaans in samenwerking met instellingen en volgens regels tot stand komt – kan bijdragen aan een beter begrip. Deze terminologische helderheid is bovendien essentieel voor de digitale documentatie en het ontsluiten van Street Art binnen erfgoed- en archiefsystemen.

Terminologie in Kaart Gebracht

Om grip te krijgen op deze terminologische uitdagingen, heeft ons team een empirisch onderzoek uitgevoerd naar het taalgebruik binnen zowel Graffiti- als Street Art-gemeenschappen. We verzamelden en analyseerden meer dan 800 termen, afkomstig uit uiteenlopende internationale projecten. Een opvallende bevinding is dat veel van de termen die essentieel zijn binnen de Graffiti-cultuur – zoals All City, Writer of Getting Up – nauwelijks van toepassing zijn op gecensureerde en legaal gefinancierde Street Art.

Street Art kenmerkt zich in veel gevallen door planmatigheid, visuele storytelling en betrokkenheid van de gemeenschap, en opereert binnen geheel andere kaders dan de spontane en autonome werkwijze van Graffiti-writers. Deze verschillen in taalgebruik weerspiegelen dieperliggende verschillen in ethos, doelstellingen en culturele context.

Op basis van deze analyse hebben we een lexicon ontwikkeld met kernbegrippen uit beide werelden. Dit woordenboek is in samenwerking met kunstenaars, curatoren, erfgoedprofessionals en beleidsmakers in Nederland verder verfijnd. Het vormt een belangrijke stap richting een gedeeld vocabulaire dat recht doet aan de rijkdom en veelzijdigheid van Street Art én Graffiti, en kan dienen als fundament voor verdere digitale ontsluiting, beleidsvorming en educatie. De voorlopige terminologielijst is te vinden in

Bijlage 1.

Waardering als tool

*“street art, and its current impasse, are best understood by getting rid of the unproductive dichotomies that often frame the discussion (legal/illegal, institutional/independent, art/vandalism, etc.), as well as by deprioritising the paramount role usually played in this discussion by the intentionality of the author, the aesthetic look of the artwork, or the content it expresses. Instead, I contend, it is the formal relation that **street art** entertains with the socio-material constitution of the urban that is to be highlighted.”*

- Andrea Pavoni

Waarderingskaders en criteria zijn in de erfgoedsector een beproefde manier om items (van museale collecties tot monumenten) te waarderen. Hoe bepaal je nu wat belangrijk is en wat minder? Welke items verdienen het om voor gezorgd te worden? Of een item van waarde is heeft lang niet altijd iets te maken met de economische waarde van een object. Soms kan een economisch waardeloos item een heel verhaal herbergen rondom een gemeenschap. De al bestaande waarderingskaders en criteria zijn niet één op één toepasbaar op Street Art.

Het Waarderingsformulier Street Art is een praktische tool om specifiek Street Art te waarderen. Ontwikkeld binnen dit project voor een brede groep gebruikers: van gemeenten tot producers en van makers tot gemeenschappen. Niet alleen komen alle invalshoeken in het formulier aan bod, ook kan het formulier voor elke groep gebruikt worden. Het doel van het waarderingsformulier is om tot een gewogen en onderbouwd besluit te kunnen komen die recht doet aan verschillende perspectieven.

We hebben een conceptversie van het Waarderingsformulier Street Art voorgelegd aan deelnemers van de roundtables in Amsterdam en Lelystad. De deelnemers hebben zich in totaal in vier groepen over delen van het waarderingsformulier gebogen. Hier is heel waardevolle feedback uitgekomen. Dit betekent echter nog niet dat we nu al een definitieve versie hebben.

Hiervoor is het nodig om eerst een aantal pilotprojecten uit te voeren met het waarderingsformulier.

Noot voor de lezer: de verschillende blokken zijn in stadium afzonderlijk van elkaar beoordeeld. De totale context van het volledige formulier zorgt ervoor dat een aantal opmerkingen overbodig lijken, maar binnen de context van dit onderzoek niet overbodig zijn.

Het concept waarderingsformulier is te vinden in [Bijlage 2](#).

De conclusie van dit onderzoek

DHet is niet eenvoudig om een dynamische kunstuiting als Street Art vanuit een vastomlijnd stramien te benaderen. Er zijn vooral aandachtspunten en vervolgvragen ontstaan.

- Hoe kan je een sociale waarde meetbaar maken?
- Street art voegt iets toe aan de omgeving.
- Wie is de Street Art 'expert'?
- Meerdere partijen moeten betrokken zijn, maar welke zijn dat?
- Aanleiding is belangrijk, deze kan heel verschillend zijn.
- Street Art op straat: mensen zijn betrokken.
- Gesprek is belangrijkste: wissel standpunten uit en blijf dit herhaaldelijk doen.

De uitgebreide feedback is te vinden in [Bijlage 3](#).

Rondetafelgesprekken in Leeuwarden, Amsterdam en Lelystad

In november 2024 is een reeks rondetafelgesprekken georganiseerd om (1) verschillende belanghebbenden samen te brengen en een open gesprek te voeren over de waarde en waardering van Street Art, om (2) feedback op te halen op de eerste conceptversie van een waarderingsformulier voor Street Art, en om (3) verdere vragen of uitdagingen te identificeren die nader onderzocht moeten worden.

Elk rondetafelgesprek vond plaats in een andere stad: in Leeuwarden, Amsterdam en Lelystad. We vroegen bewoners, pandeigenaren, kunstenaars, curatoren en producenten en gemeenten actief naar hun ervaringen en meningen. We verdiepten ons in de vraag of en hoe Street Art - vaak van tijdelijke aard - bewaard moet worden? We onderzochten waarom en wanneer we zouden willen overwegen om Street Art te behouden en of we samen een visie konden bepalen op de waardering van Street Art als erfgoed.

Leeuwarden

In Leeuwarden kwamen 9 mensen samen en lag de focus van het gesprek op de betekenis en waarde van Street Art in brede zin. De middag begon met een rondleiding door lokale gids Henk Leutscher van A Guide to Leeuwarden.

We liepen langs diverse werken in de openbare ruimte, met verschillende technieken. Van Graffiti tot Street Art en van een historische reclameschildering tot een groot tegeltableau. Zo kwamen we onder andere langs Kenny Cookwell <https://writersblockmurals.com/wall/kenny-cookwell/> en Tegeltableau <https://nassau-en-friesland.nl/16-okt-onthulling-tegeltableau-maria-louise/>.

Hier ontstonden gesprekken over of iets wel of niet Street Art is en hoe het materiaalgebruik daar invloed op kan hebben. Tijdens de rondleiding reageerden de deelnemers op vragen door middel van een Mentimeter. Eerst op een eerste indruk van een werk, en na context van de rondleider nog een keer met een geïnformeerde mening. Het was een experiment om te meten wat de impact is van een uitleg bij een werk ten opzichte van een eerste indruk. En om te kijken wat voor informatie we digitaal kunnen ophalen als input voor de waardering. We zien waarderen als een 'workflow' waar meerdere stappen doorlopen kunnen worden

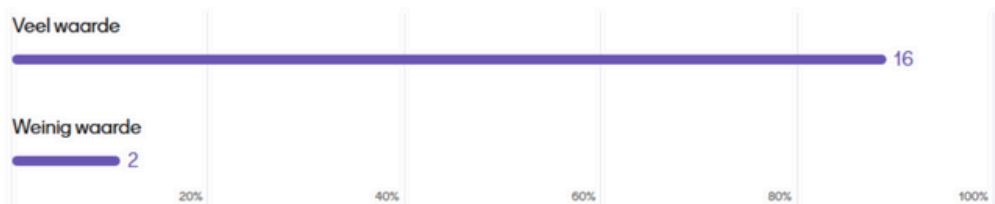
Daarna was er een paneldiscussie met Henk, Ida Heslinga (Visit Leeuwarden), Loes de Rauw (Gemeente Leeuwarden) en Shanty Krikke (Woon Friesland):

- Hoe kijken we naar Street Art en hoe begrijpen we Street Art?
- Wat kan Street Art betekenen en doen voor mensen op individueel en gemeenschapsniveau?
- Wat maakt dat we iets zouden moeten bewaren?

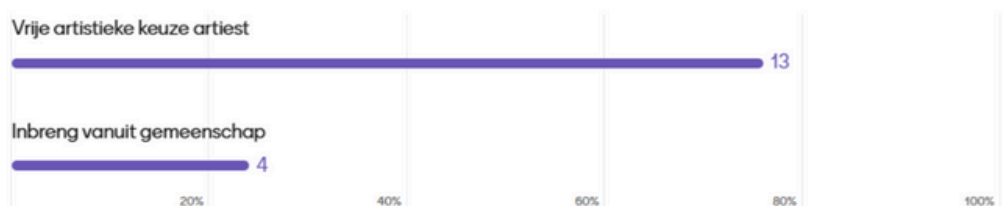
Amsterdam

In Amsterdam zoomden we in op de sociale waarden en artistieke waarde van werken. Na een korte interactieve rondleiding door Anna Stolyarova van SAMA in de buurt, gingen de 18 deelnemers in gesprek over een aantal dilemma's die tijdens het hele project en in de eerste sessie in Leeuwarden naar voren kwamen. Mensen mochten door middel van een Mentimeter anoniem reageren op stellingen voordat we in gesprek gingen over de resultaten.

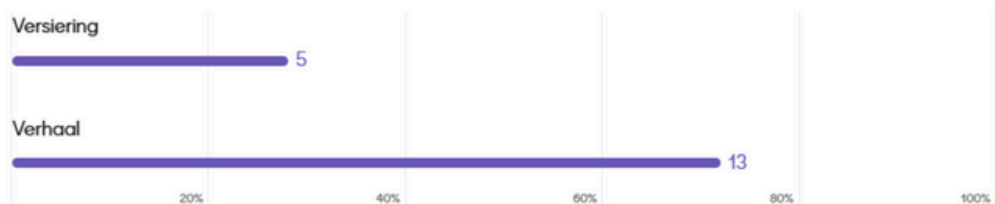
■ Hoeveel waarde moet er gehecht worden aan de waardering van de gemeenschap/omgeving voor een werk? 18

■ Wat is belangrijker voor het creëren van Street Art? 17

■ Is Street Art meer 18

Welke waarde is belangrijker?

Afstand in tijd als pijler van erfgoed

3

Vastleggen tijdsgeest en gesprek van Street Art

12

In de tweede helft van de middag gingen we aan de slag met het waarderingsformulier. In twee kleinere groepen probeerden we een waardering te doen van 3 Street Art werken.

Elke groep werkte aan een blokje van het formulier: een groep aan blok sociaal-maatschappelijke waarde en de andere groep aan blok artistieke waarde. De groepen reflecteren op hoe het was om het formulier te gebruiken, of ze denken dat het formulier kan helpen bij waardering en beoordeling van Street Art ingrepen en wat ze zouden willen veranderen of toepassen. Ook vroegen we wie er bij de waardering rond deze blokken betrokken moeten worden.

Lelystad

‘Dat is een stoere vorm van kunst en ik vind dat bij Lelystad ook stoer zijn. We zijn pioniers.’

- deelnemer rondetafelgesprek

In Lelystad nam gids Tony Merkelbach ons mee naar een aantal werken in het centrum waaronder een van de Museum Murals, een werk van Pipsqueak was here en een werk van Lars Ickenroth. We voerden een gesprek met de 9 deelnemers over de relatie tussen Street Art en educatie, toerisme en revitalisering van de stad.

In de tweede helft van de middag gingen we aan de slag met het waarderingsformulier. Deze keer met de blokken gebruik en locatie. Er kwamen goede gesprekken op gang vanuit de groepjes. Ook hier werd het belang van het gesprek voeren weer duidelijk.

Lars Ickenroth was aanwezig om zijn inspanningen rondom waarden en advisering over beleid Street Art in Heerlen toe te lichten.

Conclusies van de rondetafelgesprekken

We hebben verschillende omgevingen en sferen verkend, rekening houdend met de verschillen tussen steden, aanpakken en regionale specificaties. De uiteenlopende aanpakken, prioriteiten en middelen in diverse locaties brachten verschillende delen van het gesprek aan het licht.

Mensen die zich met vraagstukken rondom Street Art bezighouden, denken lokaal en niet nationaal. Er is geen one size fits all oplossing omdat de regionale verschillen, uitgangspunten en budgetten anders zijn.

“Ik dat je ook veel waarde aan de invloed van de bewoners moet hechten. ... Is in Nieuw-West een beetje een ruwe multiculturele van de buurt en de context is ook heel belangrijk.”

- Peter Both, Stadsdeel Nieuw-West, rondetafelgesprek

**Street art:
wanneer wordt
tijdelijk tijdloos?**

**Street a
wanne
tijdelijk**

**UITKOMSTEN
&
CONCLUSIES**

Uitkomsten van de rondetafelgesprekken

Het waarderingsformulier kan helpen

Het waarderingsformulier kan helpend zijn, maar heeft nog wel aanpassingen nodig!

Hoewel het voor sommige deelnemers te abstract was om het waarderingsformulier aan de hand van de gekozen kunstwerken te testen, leidde de oefening tot veel gesprekken en nuttige feedback. Toen mensen aan de slag gingen met een blok waren er bijvoorbeeld vragen over andere waarderingscriteria, over hoe bepaalde aspecten in andere blokken moesten worden behandeld en over de balans tussen de verschillende aspecten.

De oefeningen met waarderingsformulier lieten zien hoe complex en ingewikkeld een waarderingsproces kan zijn. De aanleiding en doel van een waardering werd als heel belangrijk en beïnvloedend voor het gesprek en aanpak genoemd, deze kan heel verschillend zijn. Ook wie de betrokken mensen zijn en hun interpretatie van de criteria en hoe ze die zouden willen meetbaar maken. Wie is de Street Art expert?

Eigendom en eigenaarschap

Om een werkbaar waarderingskader te ontwikkelen was de vraag over eigendom van een werk zeer relevant. Is het de opdrachtgever, de uitvoerder, de kunstenaar of de pandeigenaar? Vooral vraagstukken rondom verantwoordelijkheid voor de waardering en eventuele bescherming en onderhoud van een werk die daaruit voortvloeien zijn aan bod gekomen tijdens de gesprekken. Ook de implicaties voor wie betrokken moet zijn bij deze vragen.

Aan de ene kant is er een vraag over eigendom en de juridische kant. Wie is de eigenaar letterlijk? Hoe zit het met auteursrechten? In Amsterdam kwam een voorbeeld ter sprake over het concept van een 'beheerder'. Ook andere ideeën die naar voren zijn gekomen in Lelystad zoals bruikleencontract. Het concept eigendom is overigens niet bij alle kunstenaars een ding: zij gaan uit van de tijdelijkheid van de kunstvorm en de ongeschreven regels die binnen de scene gelden.

Aan de andere kant is eigenaarschap voelen ook belangrijk. Er zijn casussen waar bewoners eigenaarschap voelen: zij passen op het werk en bellen SAMA als iets mis is. Een andere casus toont een kunstenaar die vindt dat een werk nu niet meer bijzonder is, maar de gemeenschap wil dat het blijft. Kern is: zeggenschap, stem, verhaal.

Belang van een gezamenlijk gesprek

Het bij elkaar brengen van verschillende mensen en diverse perspectieven is heel waardevol geweest. Bij alle rondetafelgesprekken hadden we een goede mix van belanghebbenden: artiesten, producenten, bewoners, omwonenden en liefhebbers, rondleiders, opdrachtgevers, pandeigenaars en ambtenaren van gemeente en provincie vanuit zowel erfgoed als toerisme en economie. Dit hielp niet alleen om de sociale waarde van Street Art beter te kunnen bespreken en afwegen, maar zorgde er ook voor dat de Street Art gemeenschap zelf centraal staat in de gesprekken.

Er was duidelijk behoefte aan dit gesprek. De uitkomsten bevestigden dat SAMA en Writer's Block op goede koers zijn met deze grote vragen over de toekomst van Street Art. Wel riepen de gesprekken mogelijk meer vragen dan antwoorden op zoals wat precies belangrijk is om te bewaren van een werk, of het proces of product belangrijker is, wie de grootste stem moet hebben en welke waarden meer waarde hebben.

Manieren input ophalen van een bredere groep

De rondetafels waren ook een kans om verschillende methodes en tools in te zetten en te testen die eventueel kan helpen om het gesprek rond de betekenis en waarde van street art werken met meerdere belanghebbenden en op een laagdrempelige manier te faciliteren.

In Lelystad gingen we in gesprek tijdens de rondleiding. Dit was semi-structureerd en gefaciliteerd door de professionele rondleider. De groep stond voor een werk en ging in gesprek over wat ze zien, wat ze opviel, welke vragen ze daarover hebben, wat ze daarvan vinden.

In Amsterdam kregen de deelnemers tijdens de rondleiding een creatieve opdracht. Om een foto te maken van elk werk op een manier die het aanspreekt. Deze foto's werden gedeeld in een whatsapp groep gemaakt voor de bijeenkomst. Mensen maakten bijvoorbeeld foto's van artistieke details, de naam van de kunstenaar, iets meer van het werk in situatie tot in de omgeving en ook foto's van een werk maar met meer focus op de mensen die ervoor staan en ernaar kijken. Deze foto's maakten duidelijk dat mensen anders naar werken kijken en andere elementen interessant en belangrijk vinden. De foto's droeg bij aan het invullen van de waarderingsformulieren later, als input voor het beoordelen rond de verschillende criteria.

In Leeuwarden wilden we een digitaal tool testen. Tijdens de rondleiding moesten deelnemers diverse vragen beantwoorden over werken. Soms kwam een vraag aan het begin voordat de groep toelichting kreeg over een werk. Soms kwamen de vragen aan het einde. Of soms allebei als een toets of de ervaring van en mening over een werk veranderde door meer informatie te krijgen. Het potentieel van het gebruiken van een digitale tool was duidelijk, om diverse perspectieven te verkrijgen van een grote groep mensen, ook zonder invloed op elkaar.

De manier waarop de tool werd ingezet, bood enkele leerpunten. De resultaten zijn alleen aan het einde van de rondleiding getoond en te besproken. Terwijl de resultaten van de mentimeter dit gesprek losmaakten na aanleiding van de tour, betekende het dat de app nogal verstorend aanvoelde voor de flow tijdens de tour en de energie daalde elke keer. De digitale vaardigheden varieerden ook in de groep en het was niet voor iedereen in de groep makkelijk.

Conclusies

“Graffiti en Street Art blijven bestaan ongeacht welke regeltjes je daar aan gaan hangen”

- Lars Ickeroth, street artist

Kaderen van Street Art is niet eenvoudig

Het is niet eenvoudig om een dynamische kunstuiting als Street Art vanuit een vastomlijnd stramien te benaderen. Toch is het waardevol als hulpmiddel om het gesprek aan te gaan en de juiste afgewogen vragen langs te gaan om aan alle perspectieven recht te doen. Of dit dan de juiste vorm is, is voor een vervolgonderzoek.

Er zit een gevaar in dat Street Art te veel door regels wordt benaderd wat ten koste kan gaan van de creatieve vrijheid van de kunstvorm.

Naar een gemeenschappelijke visie op de toekomst van Street Art

Een gedeelde en toekomstbestendige benadering van Street Art vereist een brede, inclusieve aanpak. Dit geldt zowel voor de waardering en het behoud van Street Art als voor het noodzakelijke gesprek over de verdere ontwikkeling van deze kunstvorm.

Hierbij is samenwerking essentieel—niet alleen tussen specialisten zoals Street Art-experts, stedenbouwkundigen, opdrachtgevers, producenten en pandeigenaren, maar ook met bewoners, omwonenden en de bredere gemeenschap rondom de werken.

Street Art is vaak participatief van aard, en onderzoek toont aan dat participatie op verschillende momenten in het proces kan worden geïntegreerd: van de conceptontwikkeling en de selectie van kunstenaars tot de uitvoering en de uiteindelijke toekomst van het werk. Soms beperkt de betrokkenheid zich tot een lichte connectie met de buurt of stad, terwijl andere projecten intensieve samenwerkingen aangaan met lokale initiatiefnemers en bewoners. De mate van participatie varieert van het informeren en creëren van draagvlak tot diepgaande co-creatie.

Tegelijkertijd bestaan er uiteenlopende ervaringen en opvattingen over participatieve trajecten binnen Street Art. In Leeuwarden werd bijvoorbeeld opgemerkt dat niet alle kunstenaars maatschappelijk geëngageerd zijn en dat sommigen participatie als een inperking van hun artistieke autonomie beschouwen. Daarnaast ervaren velen het als een uitdaging om de uiteenlopende belangen en visies binnen de Street Art-gemeenschap te verenigen en gezamenlijk richting de toekomst te kijken.

Indien het streven is om tot een meer gedefinieerde en duurzame Street Art-wereld te komen, is het van cruciaal belang om gezamenlijk de definities, richtlijnen, regels en toekomstvisie te bepalen en vorm te geven. Alleen door een breed gedragen dialoog en samenwerking kan Street Art zich op een inclusieve en betekenisvolle manier blijven ontwikkelen.

Een clash van werelden?

‘Want je wilt in die tijdelijkheid iets echt iets goeds, iets iets tofs, iets gaafs, iets unieks. [...] Dus ik denk die tijdelijkheid maakt het wat makkelijker om om dingen te realiseren ook.’

- Kunstenaar, deelnemer rondetafelgesprek

Onderzoek wijst uit dat er een duidelijke behoefte bestaat aan een gesprek over de visie op Street Art en de toekomst ervan. Tegelijkertijd is er vraag naar meer eenduidige richtlijnen en een gedeelde terminologie. Echter, er heerst ook weerstand tegen regelgeving en formalisering.

Richtlijnen spelen een cruciale rol bij het waarborgen van een eerlijke verdeling van financiële middelen. Ze bieden kaders voor fair practice, fair pay, duurzaamheid en onderhoudsbudgetten, evenals voor de selectieprocedures bij opdrachten, auteursrechten en eigendomskwesties. Toch blijft Street Art—vooral in zijn participatieve en opdrachtgebonden vormen—een relatief ongedefinieerd en instabiel domein. De sector is nog niet in een stadium waarin strikte regelgeving haalbaar of wenselijk is. We bevinden ons in een beginfase, waarin een zekere mate van wanorde voortkomt uit het ontbreken van een gedeelde taal en heldere definities. Bovendien blijven de kaders en spelregels voortdurend in beweging, wat inherent is aan de dynamische en organische aard van Street Art.

Erkenning en waardering binnen een dergelijk waarderingsproces werden door aanwezige kunstenaars als positief ervaren. Tegelijkertijd heerst er onzekerheid over de mogelijke consequenties van een officiële erkenning van Street Art als cultureel erfgoed. Betrokkenen uiten zorgen over de institutionalisering en formalisering van deze kunstvorm en de impact daarvan op de intrinsieke dynamiek en spontaniteit ervan.

Voor iedereen die zich met deze thematiek bezighoudt, is het essentieel om periodiek stil te staan bij fundamentele vragen: waar bevinden we ons nu, welke richting willen we op, en waarom? De sector is nog niet klaar voor een volledige institutionalisering; er is weerstand tegen overmatige regulering, mede doordat de grens tussen Graffiti en Street Art nog niet scherp is afgebakend. Desalniettemin groeit de beweging gestaag: steeds meer mensen tonen interesse, en het aantal nieuwe opdrachten neemt toe. Dit onderstreept de noodzaak van een voortdurende dialoog over de balans tussen creatieve vrijheid en structurele kaders.

Wat is erfgoed? Wat kan erfgoed zijn?

‘En aan de ene kant gaat het natuurlijk heel erg over identiteit en een soort marker in de stad en over belevingswaarde van de fysieke omgeving. Daar gaat erfgoed over, dus in die zin zou het er heel erg goed bij passen. Ja, maar aan de andere kant, zijn er criteria waaraan we nu erfgoed waarderen die niet allemaal van toepassing zijn. En dan gaat het vooral over een geschiedenis en een afstand in tijd. Ja, ik bedoel, we hebben op dit moment wijzen we erfgoed aan tot 1970. Uhm en in het kader van post 65 erfgoed is dat opgerekt vanuit de RCE naar 1990 en daar is wel wat speling te vinden. Maar dat komt wel voort uit een gedachte dat er eerst tijd overheen moet gaan voordat er uhm erfgoed waarde gecreëerd kan worden. En dat is wel iets. Nou ja, daar kan je het gesprek over aangaan, maar is niet per definitie makkelijk.’

- gemeenteambtenaar afdeling erfgoed, (deelnemer rondetafelgesprek)

‘daarom moeten we dus maar samen bepalen van wat vertellen we over onszelf en wat geven we daarvan door? En hoe gaan we dat doen? Want niet alles blijft altijd zitten. Alle depots of passies, Uh, als er maar een manier is om die verhalen te kunnen blijven, die zijn heel waardevol. En zeker in een stad zoals Lelystad hebben we niet echt een heel nieuw idee hebben van welk verhaal te vertellen valt. Uh, is het dubbel zo belangrijk dat we daar bij stilstaan en het door kunnen geven?’

- provincieambtenaar afdeling erfgoed, (deelnemer rondetafelgesprek)

Street Art wordt erkend als een betekenisvolle en impactvolle kunstvorm. Talrijke voorbeelden tonen aan dat werken door gemeenschappen worden omarmd en actief beschermd. Door haar participatieve karakter en haar diepgaande impact op de sociale omgeving sluit Street Art naadloos aan bij een FARO-perspectief op erfgoed.

Toch lijkt het benoemen van Street Art als erfgoed op dit moment een stap te ver. Tijdelijkheid is een inherent en essentieel kenmerk van deze kunstvorm, terwijl erfgoed doorgaans wordt gedefinieerd vanuit een proces van 'afstand nemen in de tijd' alvorens een waardeoordeel te vellen. Bovendien is de erfgoedsector in veel opzichten statisch, terwijl Street Art juist gedijt op dynamiek, spontaniteit en transformatie.

Dit roept de vraag op: hoe gaan we om met werken die door gemeenschappen worden gekoesterd? Sommige Street Art werken blijven veel langer behouden dan oorspronkelijk bedoeld, wat hun impact, betekenis en de trots van de betrokken gemeenschap alleen maar vergroot. Dit spanningsveld tussen vergankelijkheid en duurzame waardering vraagt om een heroverweging van hoe we Street Art plaatsen binnen erfgoeddiscoursen en beleidskaders.

Blik erfgoed en het waarderingsformulier kan al helpend zijn

'hoe waardeer ik überhaupt of de professionele kunstenaar of de amateuristische kunstenaar is? Ik ga nog op bij het begin. Hoe zorg je dat die mensen die die subsidie zeg maar aangeven dat kunstenaar zijn en bekend zijn met wat daar en daar is' - deelnemer rondetafelgesprek.

Hoewel we nog niet met zekerheid kunnen stellen of Street Art als erfgoed moet worden beschouwd, staat vast dat een erfgoedperspectief kan bijdragen aan een verdiepend gesprek over de waarde en betekenis ervan.

Veel steden blijven actief hun Street Art-collecties uitbreiden, terwijl andere juist werken verliezen door stedelijke transitie en renovatieplannen. Elk kunstwerk draagt een eigen verhaal met zich mee. De waarderingsmethode kan nu al dienen als een waardevol instrument om het gesprek te starten en gezamenlijke beslissingen te nemen met diverse belanghebbenden over zowel de creatie als het behoud en onderhoud van Street Art.

Daarnaast spelen geopolitieke verschillen een rol, en waarschijnlijk moet het waarderingsmodel worden aangepast aan specifieke regio's, steden of zelfs wijken. Toch bleek de methode een effectieve stimulans om verder na te denken over de waarde van Street Art. De deelnemers zagen bovendien mogelijkheden om de tool niet alleen te gebruiken voor de waardering van bestaande werken, maar ook bij het beoordelen van de productie en de waarde van nieuwe creaties.

**Street art:
wanneer wordt
tijdelijk tijdloos?**

**Street a
wanne
tijdelijk**

TOT SLOT

Conclusie

Street Art heeft een groeiende maatschappelijke en culturele waarde en verdient het om op zorgvuldige wijze gedocumenteerd en behouden te worden. De toenemende interesse in deze kunstvorm blijkt uit het stijgende aantal opdrachten, de institutionele erkenning en de actieve betrokkenheid van lokale gemeenschappen. Street Art wordt steeds vaker ingezet als middel voor stedelijke vernieuwing, artistieke expressie en sociale verbinding. Toch blijft de scène sterk gefragmenteerd en lastig te definiëren, mede door de veelheid aan perspectieven binnen de gemeenschap zelf en de wisselende opvattingen over wat Street Art precies omvat.

Het ontbreken van eenduidige definities en consensus bemoeilijkt niet alleen de wetenschappelijke analyse en het erfgoedbeleid, maar ook de vraag hoe en door wie deze kunstvorm bewaard en erkend zou moeten worden.

Street Art bevindt zich op een kantelpunt, waarbij vragen over authenticiteit, eigenaarschap en de balans tussen subversiviteit en institutionalisering steeds urgenter worden. Daarom is een kritische en constructieve discussie over de toekomst en positionering van Street Art niet alleen noodzakelijk, maar ook van fundamenteel belang voor de manier waarop deze kunstvorm zich zal blijven ontwikkelen.

Aanbevelingen: voortbouwen op het momentum

Tijdens dit project hebben we gezien hoe waardevol het is om Street Art vanuit een erfgoedperspectief te benaderen. Nu er meer aandacht komt voor deze kunstvorm, is het belangrijk om voort te bouwen op het momentum dat is ontstaan. Er liggen concrete kansen voor structurele stappen richting een meer duurzame en inclusieve omgang met Street Art binnen het culturele veld.

Een eerste stap is het toegankelijk maken van de verzamelde Termenlijst, en deze aan te laten sluiten op bestaande infrastructuren zoals het Termennetwerk van het Netwerk Digitaal Erfgoed. Hiermee ontstaat niet alleen een gedeelde taal, maar ook een solide basis voor verdere ontwikkeling en digitale ontsluiting van Street Art-gerelateerde data. Door voort te bouwen op bestaande netwerken, versterken we de verbinding tussen praktijk en beleid.

Daarnaast is het opzetten van een waarderingskader een logische vervolgstap. Dit kader kan in samenwerking met één of meerdere gemeenten worden getest via pilotprojecten. Zo'n waarderingskader helpt bij het erkennen van de artistieke, culturele en maatschappelijke waarde van Street Art, en biedt houvast voor beleidsmakers, erfgoedprofessionals en kunstenaars. Het draagt bovendien bij aan transparantie en consistentie in besluitvorming rondom behoud, financiering en presentatie.

Meer onderzoek naar het beleid dat gemeenten voeren ten aanzien van Street Art is eveneens wenselijk. De praktijk verschilt sterk per stad, van volledig gereguleerde programma's tot spontane initiatieven zonder duidelijke kaders. Door in kaart te brengen hoe verschillende gemeenten omgaan met Street Art, kunnen we toewerken naar meer samenhang en gedeelde uitgangspunten. Dit bevordert niet alleen de kwaliteit van het beleid, maar ook de positie van kunstenaars en culturele organisaties in het veld.

Digitalisering is een ander belangrijk aandachtspunt. Er is behoefte aan meer kennis over wat je vastlegt van een werk om het voor de toekomst te behouden. Wat is essentieel om de betekenis en context van een werk te bewaren? Welke standaarden gebruik je, en hoe zorg je dat digitale registraties recht doen aan de vluchtige en contextgebonden aard van Street Art en Graffiti?

Omdat deze kunstvormen per definitie in de openbare ruimte plaatsvinden en bedoeld zijn voor een breed publiek, is het belangrijk dat ze ook in het digitale domein toegankelijk blijven. Linked Open Data biedt hierin veel mogelijkheden. Door gebruik te maken van open en verbonden data-infrastructuren kunnen werken en bijbehorende informatie wereldwijd beschikbaar worden gesteld, zonder dat de lokale context verloren gaat.

Kortom: de basis is gelegd. Nu is het moment om gezamenlijk verder te bouwen aan een duurzaam, rechtvaardig en toekomstgericht fundament voor Street Art als waardevol onderdeel van ons gedeelde erfgoed.

Bekijk de Making Of-film

Bronnen en Verwijzingen

- Street Art Museum Amsterdam: <https://www.streetartmuseumamsterdam.com/nl>
- Writer's Block Murals: <https://writersblockmurals.com/>
- Platform Faro (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed): <https://faro.cultureelerfgoed.nl>
- Street Art Cities: <https://streetartcities.com/>
- Google Art & Culture: <https://artsandculture.google.com/>
- Bloomberg Connects: <https://www.bloombergconnects.org/>
- Netwerk Digitaal Erfgoed: <https://netwerkdigitaalerfgoed.nl/>
- "Aerosol Kingdom", Ivor L. Miller (2002)
- "Understanding Graffiti", Troy Lovata & Elizabeth Olton (2015)
- "Monumental Graffiti", Rafael Schacter (2024)
- Subway Art – Martha Cooper & Henry Chalfant (1984)
- Spraycan Art – Henry Chalfant & James Prigoff (1987)
- The Faith of Graffiti – Norman Mailer & Jon Naar (1974)
- Wall and Piece – Banksy (2005)
- Graffiti World: Street Art from Five Continents – Nicholas Ganz (2004)
- Street Art: The Graffiti Revolution – Cedar Lewisohn (2008)
- Street Messages – Nicholas Ganz (2015)
- The Writing on the Wall: Graffiti and the Forgotten Lives of the Working Class – Madeleine Bunting (2011)
- Urban Interventions: Personal Projects in Public Spaces – Robert Klanten & Matthias Hübner (2010)
- Getting Up: Subway Graffiti in New York – Craig Castleman (1982)
- Beyond the Street: The 100 Leading Figures in Urban Art - Patrick Nguyen, Stuart Mackenzie (2010)
- Street Art, Public City: Law, Crime and the Urban Imagination – Alison Young (2014)

Bijlage 1: voorlopige termenlijst

Street Art

Street Art termen

Street art	Een veelzijdige categorie beeldende kunst gemaakt in openbare ruimtes, waaronder <u>Graffiti</u> , maar ook andere vormen zoals muurschilderingen en installaties.
Mural	Een grootschalig kunstwerk geschilderd of direct op een muur of oppervlak aangebracht, vaak met een bepaalde beeltenis, boodschap of abstract ontwerp.
Stencil art	Een techniek waarbij een afbeelding of ontwerp wordt gemaakt door een sjabloon uit te snijden en op een oppervlak aan te brengen voordat er wordt geschilderd.
Paste-up (or wheatpaste)	Kunstwerken gemaakt op papier of ander materiaal en op een oppervlak geplakt met behulp van een mengsel gemaakt van bloem en water of een vergelijkbare soort lijm.
Sticker art	Kleine stickers met ontwerpen, boodschappen of afbeeldingen die op oppervlakken in openbare ruimtes worden aangebracht.
Installation	Driedimensionale kunstwerken of sculpturen gemaakt of geïnstalleerd in openbare ruimtes, meestal bedoeld om interactie aan te gaan met de omgeving of gedachten op te roepen.
Yarn bombing	Een vorm van straatkunst waarbij touw of garen worden gebruikt om kleurrijke displays te maken die openbare objecten zoals bomen, lantaarnpalen of bankjes bedekken.
Guerrilla gardening	Tuinieren in verwaarloosde of verlaten delen van de stad, vaak met de intentie om te verfraaien of enige openbare ruimte terug te winnen.
Intervention	Kunstzinnige interventies waarbij bestaande elementen in de stedelijke omgeving – zoals borden, advertenties of architectonische kenmerken – worden veranderd of toegevoegd om een nieuwe betekenis of boodschap te creëren.
Street installations	Tijdelijke of <u>semi-permanente kunstwerken geïnstalleerd</u> in openbare ruimtes, inclusief sculpturen, lichtinstallaties of interactieve werken.
Stencil Graffiti	Vergelijkbaar met <u>stencilkunst</u> , maar meer geassocieerd met politieke of sociale boodschappen en illegaal aangebracht in openbare ruimtes.
Environmental art	Kunstwerken die in contact staan met hun natuurlijke omgeving, veelal gemaakt met natuurlijke materialen, geïntegreerd in het landschap of de stedelijke omgeving.

Materiaal termen

3D Style	Effect dat wordt gebruikt bij letters om de illusie van een derde dimensie te creëren. De eerste kunstenaar die begon met het verfraaien van letters op deze manier is Phase 2. Binnen de <u>Graffiti-cultuur</u> verwijst '3D' naar de tekst, maar er is ook een andere versie van 3D-schilderen op trottoirs met stoepkrijt. Graffiti en krijtkunst verschillen echter qua concept en esthetiek en mogen niet worden verward.
Abstract Style	Tekst hoort over het algemeen niet bij de abstract <u>style</u> , maar gaat over de schilderkunstige vaardigheid en harmonie die een kunstenaar demonstreert. Het idee is vergelijkbaar met abstract schilderen – om een harmonieus werk te creëren met een specifieke dynamiek en balans door het gebruik van basale artistieke elementen – lijn, vorm, geometrie, kleur en compositie.
Anti-Style / Ugly Style	Ook wel bekend als ghetto style of ignorant style. Een opzettelijk onervaren of (ogenschijnlijk) ongeschoolde stijl van schrijven en schilderen. Het komt voort uit de Graffiti cultuur van de jaren 70 in New York, maar het verspreidde zich en werd ook populair in de jaren 80 en begin jaren 90 in San Francisco. Anti-style volgt geen regels, zeer afhankelijk van het individu en vaak visueel ongemakkelijk. We kunnen voorbeelden van deze schilderkunst zien in San Francisco, New York, Parijs, Berlijn en andere grotere steden in Europa.
Backjump	Een throw-up of een panel piece dat snel wordt uitgevoerd, vaak op een geparkeerde trein of bus.
Blockbuster Style	Blockbuster of 'rechte' tekst is groot, vierkant, robuust en eenvoudig. Beter leesbaar dan de meeste <u>Graffiti</u> en wordt meestal geschilderd in twee kleuren, in combinaties van effen zwart, wit en zilver. Vaak gebruikt om over een ander werk of op de zijanten van een trein te spuiten, aangezien blockbusters goed zijn om iets volledig te bedekken.
Bombing	Het schilderen van meerdere muren in één gebied of een trein in een kort tijdsbestek (ook wel: to hit). Bombers zijn geneigd eenvoudigere stijlen, tags of throw-ups te gebruiken, aangezien snelheid zo'n belangrijke factor is. Het kan ook betekenen: iets beschilderen tijdens het weggaan.
Bubble Style	Een wat verouderde stijl van eenvoudige, afgeronde, <u>bubbelvormige</u> letters, die over het algemeen goed te lezen zijn. Throw-ups worden vaak in deze stijl geschilderd, omdat het makkelijk en snel uit te voeren is.
Cartoon / Character	Een cartoon of personage bekend door een strip, popcultuur of tv. Kunstenaars die strips maken, bedenken meestal hun eigen personages en beeldtaal. 'StripGraffiti' voegt humor toe aan een werk en is simpel aan te passen aan de meeste letterstijlen.
Challenge (Insides)	Challenge Graffiti is gemaakt om aan te geven dat iemand 'er was'. Net zoals insides wordt het vaak binnenshuis geschilderd. Insides zijn een specifieke verwijzing naar tags die in het openbaar vervoer worden geschreven – treinen, bussen etc.
Complex Style	Een algemene term voor <u>Graffiti</u> met ingewikkelde letters, een overvloed aan kleur en die lastig uit te voeren is. De werken zijn soms moeilijk te lezen, maar visueel indrukwekkend.

COMPUTER STYLE	Een bepaald type wildstyle dat er digitaal of 'gebitmapped' uitziet, alsof het uit een computer komt.
Dubs (UK)	Graffiti uitgevoerd in zilver of chroom, afkomstig uit Londen. Ze zijn te vinden rond treinstations of op straat en worden meestal door een groep gemaakt.
Free Style	Freestyle Graffiti is een stijl waarbij de kunstenaar creëert zonder een vooraf gepland ontwerp of schets, waardoor hij/zij kan improviseren tijdens het maken. In plaats van elk detail zorgvuldig te plannen, laat de kunstenaar in het moment door zijn creativiteit leiden, wat resulteert in spontane en vloeiende composities. Deze benadering vertrouwt op de instincten en vaardigheden van de kunstenaar om unieke en dynamische stukken te creëren. Freestyle Graffiti kan een breed scala aan technieken en stijlen omvatten, van gedurfde belettering tot abstracte vormen, en wordt gewaardeerd om zijn spontaniteit en rauwe energie. Het houdt in dat je schildert zonder voorafgaande voorbereiding of schetsen, het beeld ter plaatse op te bouwen zonder te vertrouwen op gememoriseerde stijlen of vooraf ontworpen contouren.
Full Monty	Een werk dat een heel gebied, muur of object bedekt. Het kan een grove, maar zeer effectieve boodschap uitdragen.
Mop	Een zelfgemaakt schildersgereedschap, veelal gebruikt om grotere tags te schilderen. Het heeft een ronde punt en laat een dikke lijn achter die druipt. Mops kunnen met verschillende kleuren worden gebruikt.
Mural	Een muurschildering buiten of binnen (of op een plafond). In straatkunst verwijst het naar een grote, uitgebreide muurschildering die aanzienlijke vaardigheid vereist om te schilderen. In tegenstelling tot Graffiti respecteren muurschilderingen normaal gesproken de architectuur van de muur, het gebouw en soms zelfs de omgeving. Vaak zijn ze legaal.
Old School	Een algemene term die verwijst naar de tijden van vroege Graffiti, in de jaren 70 en begin jaren 80. Het kan ook betrekking hebben op hiphop uit die periode. Old-school Graffiti-kunstenaars genieten veel respect omdat ze er vanaf het begin bij waren en velen van hen hebben specifieke schrijfstijlen uitgevonden. Zo creëerde Phase 2 bubbels, wolken en 3D, en begonnen Blade en Comet als eersten met het gebruiken van blockbusters.
Own Style	Een stijl die kenmerkend is voor één specifieke kunstenaar.
Piece (free-hand)	Afkorting van masterpiece, geschilderd met de vrije hand. Een grote, complexe muurschildering die tijdrovend en moeilijk uit te voeren is. Het wordt gekenmerkt door veel verschillende componenten, zoals een rijk palet, 3D-elementen en andere visuele kenmerken. Het werk van een meer ervaren artiest, dat vaak extra respect oplevert.
PUBLIC STYLE	Graffiti die makkelijk leesbaar is voor het publiek.
Punition	Een soort Graffiti waarin één woord talloze keren wordt herhaald, totdat het een heel oppervlak bedekt. De naam komt van de strafregels die werden gebruikt om kinderen op school te straffen.

Roller Graffiti	Graffiti geschilderd met een roller en verf in plaats van met een spuitbus. Er zijn speciale technieken gerelateerd aan deze manier van schilderen.
Semi-Wildstyle	Een eenvoudiger type 'wildstyle', beter leesbaar dan de complete vorm. Een minder complexe stijl van wildstyle. Moeilijker te lezen dan eenvoudige stijl, maar niet zo complex als wildstyle Graffiti. Wildstyle Graffiti heeft veel effecten, stilelementen, en is op een complexe manier gerangschikt, waardoor het echt moeilijk te lezen is. De semi-wildstyle gebruikt enkele van deze elementen, maar niet dusdanig dat de Graffiti niet meer leesbaar is.
Sharp	Een manier van schrijven met geometrische, hoekige letters en veel scherpe hoeken en punten, waarbij de puntige en priemende elementen tot het uiterste worden gedreven. Letters worden sterk veranderd, vaak onherkenbaar, waardoor ze een felle en woeste indruk geven.
SILVER STYLE	Zoals de naam al doet vermoeden: Graffitiletters enkel geschilderd in zilver. Schaduwen en contouren zijn meestal in zwart geschilderd. De zilveren kleur maakt het mogelijk om op gestructureerde oppervlakken te beschilderen.
simple style	De letters van simple style zijn gemakkelijk te lezen en niet op een ingewikkelde manier gerangschikt. De opvullingen bestaan meestal uit 1 tot 3 kleuren. Er worden hierbij weinig stilelementen gebruikt.

Subway-style Graffiti (graff)	Ontstaan in Philadelphia en New York in de jaren 70 en vroege jaren 80, waarbij veelal vaardig en met de vrije hand op treinen of in metrostations wordt gespoten. Ook bekend als hip-hop-stijl Graffiti.
Tag	De handtekening van een kunstenaar, zeer gestileerd, snel geschreven en vaak in één kleur die contrasteert met de achtergrond. De eenvoudigste en meest voorkomende vorm van Graffiti. Ook gebruikt als werkwoord: taggen betekent 'ondertekenen', afgeleid van de klassieke traditie van kunstenaars die hun werken signeren.
Tagging	Taggen. Een geaccepteerde term in de huidige popcultuur, vaak met een andere betekenis dan Graffiti zelf. Sinds het voor het eerst verscheen in Philadelphia in de vorm van berichten die Bobby Beck rond de snelwegen van de stad achterliet, is taggen op veel manieren geëvolueerd. Andere manieren van taggen kunnen worden gevonden in verschillende steden, afhankelijk van de regio en lokale cultuur, en natuurlijk de kunstenaar zelf. TAKI 183, in New York in de vroege jaren 70, wordt beschouwd als een van de grondleggers van Graffiti en taggen in het algemeen.

Throw-up	Ook wel throwie genoemd – een eenvoudige vorm van Graffiti, tussen een tag en bomb in. Het wordt meestal geschilderd met een eenvoudige letteromtrek en vervolgens ingevuld met kleur. Holle throw-ups worden hollows genoemd, terwijl geschilderde bekend staan als fill-ins. Throw-ups worden vaak gemaakt in een bubbel- of blockbusterstijl die passen bij een snelle uitvoering. Kunstenaars zouden throw-ups en tags gebruiken om zoveel mogelijk oppervlakken te bedekken, concurrerend met hun rivalen. Deze Graffitiwerken zijn stilistisch gedefinieerd en herkenbaar, in tegenstelling tot werken die vrijer en schilderachtiger zijn. Samen met de tag is een throw-up het logo van een kunstenaar.
Wildstyle	Complexe en gestileerde vorm van tekst die vaak onmogelijk te lezen is voor niet-kunstenaars. De letters kunnen zo ingewikkeld worden, haast abstract, met 3D-elementen, veel verbindingen, pijlen en in elkaar grijpende elementen. Over het algemeen wordt wildstyle gezien als een van de meest veeleisende stijlen, gereserveerd voor kunstenaars met serieuze vaardigheden.

Bijlage 2: Waarderingsformulier

Download het Waarderingsformulier in Excel: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1WQnUBbhmlrdKwh-VTwamgHCIPfh765Yo/edit?usp=drive_link&ouid=107389797047164876176&rtpof=true&sd=true

Waarderingsformulier - Street Art

Aanleiding voor de waardering	Testen van waarderingskader op geselecteerde werken in het kader van FARO project over Street Art en Graffiti				
Vraagstelling voor de waardering	STREET ART: WANNEER WORDT TIJDELIJK TIJDLOOS?				
	Criteria	Hulpvragen	Laag	Gemiddeld	hoog
Stakeholders	Argumenten van stakeholders:	Resultaten van publiekspelling in app.	score: 1-3	score: 4-6	score: 7-9
Sociaal en maatschappelijk	Maakproces	Hoe is het maakproces tot stand gekomen? Is er een specifieke opdracht? In hoeverre is een participatie traject gevolgd?	Werk is solistisch tot stand gekomen	Werk is met een duidelijk doel tot stand gekomen, maar met minimale betrokkenheid van een gemeenschap	Werk is in nauwe samenspraak met een gemeenschap tot stand gekomen
	Sociale betrokkenheid	Was het publiek betrokken bij de keuze van het kunstwerk? De kunstenaar? Was het publiek betrokken bij het schilderen, het maken van het kunstwerk?	Het publiek is niet betrokken	Het publiek is alleen betrokken in de keuze van het definitieve ontwerp	Het publiek is betrokken bij de inhoud, het ontwerp en de uitvoering
	Diepere laag	Heeft het werk een politieke boodschap of oorsprong? Is het werk een sociaal commentaar of humoristische uiting? Is het werk een commentaar op de omgeving? Heeft het werk een relevante historische of erfgoed verwijzing? Heeft het werk na realisatie een speciale betekenis gekregen?	Wat je ziet dat is het	Er zit enige symboliek verwerkt in het werk	Het werk heeft een duidelijke boodschap
	Reactie die het oproept	Wat is de emotionele waarde en de beleevingswaarde van het werk?	Werk heeft geen invloed op de emoties en/of persoonlijke herinneringen die het oproept	Werk heeft in beperkte mate betekenis op het gebied van de emoties en/of persoonlijke herinneringen die het oproept	Werk betekent veel op het gebied van de emoties en/of persoonlijke herinneringen die het oproept
	Digitale impact meten	Wat is de digitale impact van het werk? Komt dit werk voorbij op sociale? Hoe vaak wordt de post van de artiest over dit werk gedeeld?	< 10 likes	10-99 likes	100+ likes
	Sociale impact	Wat is de impact van het werk op de gemeenschap? Bij voorkeur wordt dit punt gemeten met een enquête of vragenlijst.	Het werk heeft een negatieve invloed op de gemeenschap	Het werk heeft een neutrale invloed op de gemeenschap	Het werk heeft een positief effect op de gemeenschap en zorgt voor trots
Locatie en duurzaamheid	Relatie met omgeving	Heeft het werk een relatie met de omgeving, in onderwerp?	Het werk heeft geen relatie met de omgeving	Het werk heeft in zekere zin een relatie met omgeving	Het werk heeft een sterke relatie met omgeving
	Passend bij de omgeving	Past het werk in de omgeving?	Het werk past niet in de omgeving	Het werk past enigszins in de omgeving	Het werk gaat naadloos op in de omgeving
	Duurzaamheid	Wat is de impact op de natuur? Worden er duurzame materialen en processen gebruikt tijdens het maken en blijft het langdurig op kwaliteit.	Er is gebruik gemaakt van vervuillende materialen	Er zijn redelijk goede materialen gebruikt	Er zijn duurzame materialen gebruikt die langdurig kwaliteit behouden. Inclusief een degelijke beschermingslaag
	Levensduur	Hoe lang is het werk op de muur? Hoe lang moet het werk op de muur blijven?	3 jaar of korter	Tussen 4 en 10 jaar	Langer dan 10 jaar
	Onderhoud	Is er rekening gehouden met materiaalgebruik passend bij de levensduur? Is er daardoor veel of weinig onderhoud nodig?	Vluchtig materiaal gebruikt dat niet langdurig blijft zitten	Er is redelijk goed materiaal gebruikt, maar er is regelmatig onderhoud nodig	Stevig materiaal gebruikt, waardoor weinig onderhoud nodig is
Artistiek	Artistieke waarde	Is het een uniek ontwerp? Kan je de signatuur van de kunstenaar direct herkennen?	Lage artistieke waarde	Redelijke artistieke waarde	Uniek werk met hoge artistieke waarde
	Techniek en materiaalgebruik	Eiko kunstenaar heeft eigen techniek. Specialistisch of generiek (iedereen kan het?). Hoe is de artiest omgegaan met het materiaal, efficiënt of inefficiënt?	Geen gebruik gemaakt van streetart technieken	Gebruik gemaakt van streetart technieken	Specialistische streetart technieken gebruikt
	Relatie kunstenaar tot omgeving	Heeft de kunstenaar een band opgebouwd met de omgeving? Is de omgeving betrokken in het maakproces?	Werk heeft geen relatie met de omgeving	Werk zelf heeft relatie met de omgeving	Tijdens het maakproces is een bijzondere band tussen de kunstenaar en de omgeving ontstaan
	Artiest	Is het werk door een professionele kunstenaar gemaakt? Geniet deze kunstenaar (inter)nationaal aanzien?	Amateur artiest	Professionele artiest	Professionele artiest met groot (inter) nationaal aanzien
	Context van het werk	Hoe verhoudt het werk zich tot ander erfgoed? Hoe bekend is het werk in de (inter)nationale scene? Gaat een werk ergens op de wereld viral?	Het werk heeft lokaal aanzien	Het werk heeft nationaal aanzien	Het werk heeft groot internationaal aanzien
Gebruik, Economisch & Educatie	Tourisme	Zorgt het werk voor meer bezoekers? Trekt het een specifieke doelgroep aan die speciaal komt voor de Street Art? Draagt het werk bij aan een spreiding van toeristenstromen?	Werk trekt alleen voorbijgangers	Werk trekt aandacht voor bezoekers van de stad	Toeristen komen speciaal voor dit werk naar de stad
	Economisch	Heeft het werk invloed op de lokale economie? Zorgt het voor nieuwe ontwikkelingen bij lokale bedrijven?	Het werk heeft geen invloed	Het werk heeft redelijke invloed	Het werk heeft veel invloed
	Financieel	Wat brengt het werk voor potentieel in het kader van investeringen en subsidies? Hoeveel brengt het werk op in andere vormen, zoals publicaties?	Het werk brengt geen extra geldstromen	Het werk brengt enigszins nieuwe middelen	Het werk is catalysator voor nieuwe geldstromen
	Educatie	Wordt het werk actief ingezet voor educatieve doeleinden? Helpt het werk in kritisch denken, sociale bewustwording, competenties opbouwen, wereldbeeld, bewustwording, empowerment? Wordt het werk gebruikt in lesprogramma's?	Het werk wordt niet ingezet voor educatieve doeleinden	Het werk wordt af en toe ingezet voor educatieve doeleinden	Het werk wordt actief ingezet voor educatieve doeleinden

Bijlage 3: Feedback waarderingsformulier

De uitgebreide feedback is te vinden hier:

https://drive.google.com/drive/folders/1TvMMri2evH_d8XlIMBX6wKrhF7mYklSl?usp=drive_link

Algemene vragen over het waarderingsformulier

1. Kan een waarderingsformulier in deze vorm helpen?
 - 4 groepen: Ja
 - Wel meer voor gemeenten dan voor artiesten
 - misschien als je het verder stroomlijnt;
 - doel moet scherp zijn;
 - voor een artiest niet maar voor gemeente wel;
 - moet geen landelijke standaard worden
2. Welke vragen mis je of wil je veranderen?
 - Laag is niet altijd negatief
 - Commentaar: Konijntje is een heel klein statement, dus niet representatief
 - Relatie kunstenaar tot omgeving is een onduidelijke vraag, past niet binnen de context.
3. Kon je een goed oordeel binnen dit blok over het werk geven?
 - Sociaal: Ja, soms meer detailleren (zie formulier)
 - Artiestiek: Wel aardig
 - Gebruik: Het was vrij moeilijk
 - Locatie: Ja
4. Wie hoort zeker weten betrokken te zijn bij het invullen van dit blok?
 - Omwonenden
 - Gebiedsmakelaars
 - Opdrachtgever
 - Maker
 - Tussenpartij als SAMA / Writer's Block
 - Pandeigenaar
 - Iedereen moet betrokken worden
 - Er moet een specialist worden betrokken. Specialist is kunstenaar / iemand met binding met werk + doel/boodschap/...
 - Meerdere belangen nodig
 - de gemeenschap rond het werk ie omgeving, mensen die voor tours komen, organisaties (lokale bedrijven, winkels etc)
 - bewoners betrekken -> tijdsgeest
5. Tip & Top
 - Wanneer vul je het in?

- Interpretaties prompts! Iedereen leest het anders. Belang van samen doen!
- Vragen/proces moet bijna anders per werk / per aanleiding?
- De aanleiding is heel belangrijk, wat is het doel van het invullen van het formulier? ook beladen en sturend welke vragen je stelt, met wie je spreekt en hoe je met mensen in gesprek gaat etc; te 'strict' dit format, dan verlies je de speelse kant van street art
- nostalgische waarde? economische waarde -> context
- meetbaar? bijvoorbeeld digitaal impact of financiële waarde voor de lokale ondernemers? per werk of ensemble effect!

Sociaal en maatschappelijk

Criteria	Hulpvragen	Laag	Gemiddeld	hoog
Maakproces	Hoe is het maakproces tot stand gekomen? Is er een specifieke opdracht? In hoeverre is een participatie traject gevolgd?	Werk is solistisch tot stand gekomen	Werk is met een duidelijk doel tot stand gekomen, maar met minimale betrokkenheid van een gemeenschap	Werk is in nauwe samenspraak met een gemeenschap tot stand gekomen
Sociale betrokkenheid	Was het publiek betrokken bij de keuze van het kunstwerk? De kunstenaar? Was het publiek betrokken bij het schilderen, het maken van het kunstwerk?	Het publiek is niet betrokken	Het publiek is alleen betrokken in de keuze van het definitieve ontwerp	Het publiek is betrokken bij de inhoud, het ontwerp en de uitvoering
Diepere laag	Heeft het werk een politieke boodschap of oorsprong? Is het werk een sociaal commentaar of humoristische uiting? Is het werk een commentaar op de omgeving? Heeft het werk een relevante historische of erfgoed verwijzing? Heeft het werk na realisatie een speciale betekenis gekregen?	Wat je ziet dat is het	Er zit enige symboliek verwerkt in het werk	Het werk heeft een duidelijke boodschap
Reactie die het oproept	Wat is de emotionele waarde en de belevingswaarde van het werk?	Werk heeft geen invloed op de emoties en/of persoonlijke herinneringen die het oproept	Werk heeft in beperkte mate betekenis op het gebied van de emoties en/of persoonlijke herinneringen die het oproept	Werk betekent veel op het gebied van de emoties en/of persoonlijke herinneringen die het oproept
Digitale impact meten	Wat is de digitale impact van het werk? Komt dit werk voorbij op socials? Hoe vaak wordt de post van de artiest over dit werk gedeeld?	< 10 likes	10-99 likes	100+ likes
Sociale impact	Wat is de impact van het werk op de gemeenschap? Bij voorkeur wordt dit punt gemeten met een enquête of vragenlijst	Het werk heeft een negatieve invloed op de gemeenschap	Het werk heeft een neutrale invloed op de gemeenschap	Het werk heeft een positief effect op de gemeenschap en zorgt voor trots

- Maakproces
 - Totstandkoming
- Sociale betrokkenheid
 - Petities, mails > aantoonbare sociale interactie
 - Mensen op de opening / presentatie
 - Zijn er feitelijke reacties op het werk gekomen?
- Diepere laag
 - Wat is een duidelijke boodschap, dat je het ziet?
 - Is de boodschap duidelijk?
 - Zit er een verhaal achter?
 - Splitsen:
 - Zit er een boodschap in?
 - Zie je de boodschap ook?
 - Hoog: Het werk heeft een duidelijke boodschap. > Wat? Volgens wie?
- Reacties die het oproept
 - Lastig, want het is persoonlijk
 - Ook cultuur afhankelijk
 - Wat als iedereen het samen lelijk vindt?

- o Negatieve reacties, maar verenigd wel geaccepteerd
- Digitale impact meten
 - o Afhankelijk van algoritmes / trends
 - o Aantallen laag
 - o Werk gelinkt aan digitaal
 - o Likes binnen eigen netwerk
 - o Al aan het werk zetten
 - o Likes/views/chatGPT
 - o Hoeverre komt het werk voor op internet?
- Sociale impact
 - o Gemiddeld : neutrale invloed > of geen invloed
 - o Hoog: Het werk heeft een positief effect op de gemeenschap en zorgt voor trots of andere emotie

Artistiek

Criteria	Hulpvragen	Laag	Gemiddeld	hoog
Artistieke waarde	Is het een uniek ontwerp? Kan je de signatuur van de kunstenaar direct herkennen?	Lage artistieke waarde	Redelijke artistieke waarde	Uniek werk met hoge artistieke waarde
Techniek en materiaalgebruik	Elke kunstenaar heeft eigen techniek. Specialistisch of generiek (iedereen kan het?). Hoe is de artiest omgegaan met het materiaal, efficiënt of inefficiënt?	Geen gebruik gemaakt van streetart technieken	Gebruik gemaakt van streetart technieken	Specialistische streetart technieken gebruikt
Relatie kunstenaar tot omgeving	Heeft de kunstenaar een band opgebouwd met de omgeving? Is de omgeving betrokken in het maakproces?	Werk heeft geen relatie met de omgeving	Werk zelf heeft relatie met de omgeving	Tijdens het maakproces is een bijzondere band tussen de kunstenaar en de omgeving ontstaan
Artiest	Is het werk door een professionele kunstenaar gemaakt? Geniet deze kunstenaar (inter)nationaal aanzien?	Amateur artiest	Professionele artiest	Professionele artiest met groot (inter)nationaal aanzien
Context van het werk	Hoe verhoudt het werk zich tot ander erfgoed? Hoe bekend is het werk in de (inter)nationale scene? Gaat een werk ergens op de wereld viral?	Het werk heeft lokaal aanzien	Het werk heeft nationaal aanzien	Het werk heeft groot internationaal aanzien

- Artistieke waarde
 - o *geen opmerkingen*
- Techniek en materiaalgebruik
 - o Efficiënt?
- Relatie kunstenaar tot omgeving
 - o Contrast omgeving
- Artiest
 - o Context?
 - o Amateur artiest > lokaal?
 - o Wat is een professionele artiest?
- Context van het werk
 - o Het werk heeft groot internationaal aanzien

Locatie en duurzaamheid

Criteria		Hulpvragen	Laag	Gemiddeld	hoog
Relatie met omgeving		Heeft het werk een relatie met de omgeving, in onderwerp?	Het werk heeft geen relatie met de omgeving	Het werk heeft in zekere zin een relatie met omgeving	Het werk heeft een sterke relatie met omgeving
Passend bij de omgeving		Past het werk in de omgeving?	Het werk past niet in de omgeving	Het werk past enigszins in de omgeving	Het werk gaat naadloos op in de omgeving
Duurzaamheid		Wat is de impact op de natuur? Worden er duurzame materialen en processen gebruikt tijdens het maken en blijft het langdurig op kwaliteit.	Er is gebruik gemaakt van vervuilende materialen	Er zijn redelijk goede materialen gebruikt	Er zijn duurzame materialen gebruikt die langdurig kwaliteit behouden. Inclusief een degelijke beschermingslaag
Levensduur		Hoe lang is het werk op de muur? Hoe lang moet het werk op de muur blijven?	3 jaar of korter	Tussen 4 en 10 jaar	Langer dan 10 jaar
Onderhoud		Is er rekening gehouden met materiaalgebruik passend bij de levensduur? Is er daardoor veel of weinig onderhoud nodig?	Vluchtig materiaal gebruikt dat niet langdurig blijft zitten	Er is redelijk goed materiaal gebruikt, maar er is regelmatig onderhoud nodig	Stevig materiaal gebruikt, waardoor weinig onderhoud nodig is

- Relatie met omgeving
 - Lokaal verhaal. Vraag is ook: doet het wat met me of niet? Soms is het verhaal niet nodig
- Past het werk in de omgeving?
 - *geen opmerkingen*
- Duurzaamheid
 - Materialen? Kenners nodig! People, product, planet. Je kan er niet meer omheen
- Levensduur
 - Hoe lang is thema nog relevant? Duur circa 5 tot 10 jaar.
 - Moeten we accepteren dat deze kunstvorm tijdelijk is? (Gelijk aan theatervoorstellingen)
- Onderhoud
 - Wordt hier alleen schoon bedoeld?

Gebruik: Economisch & Educatie

Criteria	Hulpvragen	Laag	Gemiddeld	hoog
Tourisme	Zorgt het werk voor meer bezoekers? Trekt het een specifieke doelgroep aan die speciaal komt voor de Street Art? Draagt het werk bij aan een spreiding van toeristenstromen?	Werk trekt alleen voorbijgangers	Werk trekt aandacht voor bezoekers van de stad	Toeristen komen speciaal voor dit werk naar de stad
Economisch	Heeft het werk invloed op de lokale economie? Zorgt het voor nieuwe ontwikkelingen bij lokale bedrijven?	Het werk heeft geen invloed	Het werk heeft redelijke invloed	Het werk heeft veel invloed
Financieel	Wat brengt het werk voor potentieel in het kader van investeringen en subsidies? Hoeveel brengt het werk op in andere vormen, zoals publicaties?	Het werk brengt geen extra geldstromen	Het werk brengt enigszins nieuwe middelen	Het werk is catalysator voor nieuwe geldstromen
Educatie	Wordt het werk actief ingezet voor educatieve doeleinden? Helpt het werk in kritisch denken, sociale bewustwording, competenties opbouwen, wereldbeeld, bewustwording, empowerment? Wordt het werk gebruikt in lesprogramma's?	Het werk wordt niet ingezet voor educatieve doeleinden	Het werk wordt af en toe ingezet voor educatieve doeleinden	Het werk wordt actief ingezet voor educatieve doeleinden

- Toerisme
 - *Geen opmerkingen*
- Economisch
 - Bijvoorbeeld nieuw leven stadshart, bezoekers gaan ook naar winkels, rondleidingen/tours
- Financieel
 - Niet heel duidelijk: wat voor subsidies? Kunstcommissies?
- Educatie
 - *Geen opmerkingen*

Street art: wanneer wordt tijdelijk tijdloos?

